

NÓTÁRI TAMÁS

Infidelitas és harisliz

A Nagy Károly által létrehozott egységes birodalom megteremtése számos áldozatot követelt, ezek egyike volt III. Tasziló, a Bajorországban a két évszázadon át uralkodó Agilolfing dinasztia utolsó hercege. Bukásának története többek között azért keltheti fel a jogtörténész érdeklődését, mert trónjától a frank uralkodó nem valamiféle véres katonai vereség következményeként fosztja meg, hanem egy 788-ban megrendezett – mai szóhasználatnál élve: koncepció – perben. A pert megelőzően Károly jól kiszámított diplomáciai lépésekkel mind kül-, mind pedig belpolitikailag elszigetelte Taszilót, s végül – *iurisdíctió* alá vonandó – 787-ben vazallusává tette. Fő vádként a Károlyhoz hű bajorok az *infidelitast*, vagyis a hűbérúr iránti hűtlenséget, valamint a *harislizt*, azaz a királyi sereg engedély nélküli elhagyását hozták fel Tasziló ellen – igaz az utóbbi cselekményre negyed századdal a per előtt került sor. Írásunkban a történeti kontextust felvázolva kívánjuk e meglehetősen homályos ügy jogi hátterére fényt deríteni.¹

Az utolsó bajor herceg trónfosztása s az önálló Bajor Hercegség megszűnése történetnek jogtörténetileg nehezen rekonstruálható volta a forrásanyag jellegéből adódik: a korabeli eseményekről csak frank, elbeszélő forrásokból értesülhetünk, s e textusok a történeteket a 788-as trónfosztás tükrében, s azt legitimáló szemszögből adják elő.² Az eseményláncolat rekonstrukcióját alapvetően két forrás, az *Annales regni Francorum* és az *Annales qui dicuntur Einhardi* alapján kaphatjuk meg, az egyéb források inkább e két textus kiegészítéséhez, pontosításához, esetlegesen a velük való ütköztetéshez hívhatjuk segítségül. Sem az *Annales regni Francorum*, sem az *Annales qui dicuntur Einhardi* bejegyzései nem az adott történetesztendejében, hanem jóval később keletkeztek.³ Az *Annales regni Francorum* két fázisban keletkezett: az első fázis 787-től 795-ig tartott, ekkor pótolták az események feljegyzését 741-től, a második fázisban, 795 után pedig évről évre tették meg a bejegyzéseket;⁴ az első, 795-ig tartó részhez a szerző korábbi, mára részint már elveszett évkönyveket használt fel.⁵ Az Einhardnak tulajdonított *Annales* valamikor 814 és 817 között született mintegy az *Annales regni Francorum* átdolgozásaként, s e munkafolyamat során egyfelől stílusfinomításokat, másfelől az események értékelésében és hangsúlyjaiban tartalmi módosításokat hajtott végre a szerző – mivel e forrás két évtizeddel később keletkezett, a Frank Birodalmi Évkönyvekhez képest tehát csak másodlagosan használható fel.⁶ Azonban az *Annales regni Francorum* elbeszélését is *cum grano salis* kell értékelnünk, tekintettel arra, hogy a 788 előtti bajor viszonyokat illető passzusokat a 788-as év eseményei határozták meg, vagyis a tényanyagot akképpen stilizálták és manipulálták, hogy azok utóbb a III. Tasziló elleni per ítéletét igazolják.⁷ Nagy valószínűséggel elfogadhatjuk azon nézetet, miszerint a Bajorországra és Taszilóra vonatkozó, meglehetősen kimerítő elbeszélés egy, a per során keletkezett, a vádat, az ítéletnek és egyáltalában a per jogosságának indoklását tartalmazó, frank udvari irat kronológiai szempontok alapján felosztott, a hivatalos nyelvhasználathoz közel álló átdolgozása,⁸ tehát a forrás szánt szándékkal a frank uralkodó – vagyis a győztes – igencsak szubjektív szemszögből láttatja velük a történeteket.⁹

Írásunkban a két vádpont, az infidelitas és a harisliz (jog)történeti háttérét kívánjuk vizsgálni.

A Taszilo által a frank uralkodóknak, Pippinnek és Károlynak tett esküket a következőképpen összegezhetjük: 757-ben nagy valószínűséggel,¹⁰ 781-ben pedig bizonyosan hűség-esküt tett,¹¹ majd 787-ben vazallusként vetette magát alá Nagy Károlynak.¹² A 757-es hűségesküt a források szerzői a 878-as vazallusi esküből következtették vissza, s az alapján értelmezték, vagyis pontosabban értelmezték tudatosan félre.¹³ Tekintsük át, hogy miben állhatott a hűségeskü(k) lényege! A hűségeskü lényegét kétség kívül a *fidelitas* képezte, ám e fogalom tartalma meglehetősen nehezen rekonstruálható. Érthetjük alatta két személy olyan viszonyát, amely alapján ezek egymásnak kötelesek tanáccsal és tettel segítségére lenni, egymás javát előmozdítani, és kárát megakadályozni.¹⁴ Semmiképpen nem határozhatunk meg azonban egy statikus definíciót, tekintve hogy a (hűség)eskük tartalma az érintettek személyétől és helyzetétől függött.¹⁵ A 8. században több fajta hűségesküvel találkozhatni a forrásokban: 786 vagy 792 után – a datálás vitatott – az alattvalói eskük újra szokásba jöttek,¹⁶ ekkortájt ugyanis egy összeesküvés résztvevői azzal próbálták kimenteni magukat, hogy nem tettek Károlynak hűségesküt;¹⁷ ez szolgáltatta az okot, hogy minden tizenkét év feletti alattvalót eskütételre köteleztek.¹⁸ Az eskü szövegét nem ismerjük, a 789-ből származó *Legationis Edictum*ban ránk maradt, a királynak és fiainak teendő sacramentum *fidelitatis*ban az eskütévő életének hátralevő részére ígéri meg hűségét (*fidelis sum*)¹⁹ – ám e hűség bővebb tartalma nincsen kifejtve. Egy 802-ben keletkezett *capitulare* tartalmaz ugyan egyfajta felsorolást, amely a *sacramentum fidelitatis* tevők számára kötelező erővel bírt,²⁰ ám az alattvalói eskü és a (vazallusi) hűségeskü közötti kapcsolat nem határozható meg pontosabban.²¹ A források számos esküről adnak hírt, amelyeket hűségesküként értelmezhetünk, így például az *Annales Mettenses priores* a 755-ös esztendő eseményei között említi, hogy a langobárd király, Aistulf a Pippinnek ígért fidest szegte meg, amikor a joggal és esküjével ellentétesen seregével betört Rómába, s engesztelésül kincseinek egy részét át kellett engednie a frank uralkodónak, s túszoikat adva meg kellett ismételnie esküjét, hogy mindig hűséges lesz (*semper esse fidelem*) a frankokhoz, s nekik évenként adót fog fizetni.²² Szintén a langobárdok hűségesküjének megszegéséről tudósít 775 kapcsán az *Annales regni Francorum*,²³ 777-ből pedig hasonló eseményekről kapunk hírt a szászokat illetően.²⁴ Az Annalesek szóhasználatát igen hasonló, s ebből megállapítható, hogy az adott törzzsel vagy állammal történt fegyveres konfliktus elcsitulával a frank uralkodónak magukat alávetők olykor adókat, gyakorta túszoikat, ám minden esetben *fidelitast* ígértek.²⁵

Az eskük szövegét nem ismerjük, tartalmukra legkönnyebben megszegésük eseteiből következtethetünk: ezek közé tartozott az adófizetés megtagadása és a *contumacia*, a frank hatalom alóli megszabadulás kísérlete (*dictione abstrahere*) akár lázongás, akár harci cselekmények révén, ugyanakkor az önhatalmú katonai akciók tilalmának megsértése is a *promissiones*, a *sacramenta* és a *fidelitas* megsértésének minősült, tekintve hogy a frank király engedélye nélkül senki ellen sem volt szabad támadást indítani.²⁶ Ezek alapján nagy valószínűséggel megállapíthatjuk, hogy a hűségesküt tevő általában a frank főhatalmat volt köteles elismerni, s ennek keretében mindentől tartózkodnia kellett, ami ennek megsértését vonhatta maga után, azonban nem állapítható meg, hogy főszabály szerűen ezen kívül hadsereg kiállításának követelése hárult volna rá, illetve a belpolitika autonómiáját szintén nem érintette.²⁷ A frank uralom elleni lázadás, vagyis a hűségeskü megszegése különféle szankciókat, végül pedig az adott államnak – királyságnak, hercegségnek – a Frank Birodalomba való annexióját vonta

maga után; tehát a *fidelitas sacramentum* általi kikényszerítése többek között az államközi kapcsolatok fontos eszközének bizonyult, azonban alkalmazásának ez csupán egyik tere, nem kevésbé volt jelentős országon belül az alattvalók hűségének biztosítására, valamint a vazalusi viszonyok létrehozására, mindezek közös momentuma a *semper fidelis esse* ígérete.²⁸

A Taszilóval szembeni koncepció perre 788-ban, Ingelheimban került sor: a frankok és az uralmuk alatt álló *nationes* találkozásánál²⁹ – az *Annales regni Francorum* szerint a többi vazallushoz hasonlóan,³⁰ az *Annales Mettenses priores* szerint a többi bajor *principesszel* együtt³¹ – Taszilónak is meg kellett jelennie.³² Miután Tasziló megjelent Ingelheimban, Károly elvitette Bajorországból a hercegnét, Liutpirget, a hercegi gyermekeket s a kincseket, s hogy a herceg megaláztatása teljes legyen, fegyvertelenül kellett a király elé járulnia.³³ A frank *optimates* jelenlétében megtartott tárgyaláson a Károlyhoz „hű” bajorok súlyos vádakkal illették Taszilót,³⁴ miszerint az még akkor sem volt hajlandó hűségesküjét betartani, miután tűzokat – s ezek között saját fiát is – bocsátott Károly rendelkezésére; mindezen tetteit felesége, Liutpirg sugallatára tette, hasonlóképpen a hercegné – apja trónfosztását megbosszulandó – bujtotta fel férjét, hogy lépjen szövetségre az avarokkal.³⁵ (Az avarokkal kötött szövetség kiváltképp nagy súllyal esett latba, lévén hogy ezek a keresztény világ, s ezzel a korabeli *ius gentium* határain kívül helyezkedtek el, következésképpen aki velük szövetkezett, az egész keresztény világgal fordult szembe.³⁶) Tasziló a vádak egy részét nem tagadhatta, hiszen önálló külpolitikája részét képezte, hogy más népekkel kapcsolatot vett fel, s ezeket saját belátása szerint alakította, ami természetesen a frank uralkodó szemében hűtlenségnek tűnt.³⁷ Mindezen vádpontok azonban nem lettek volna elegendőek ahhoz, hogy Taszilót halálra ítéljék, illetve őt s utódait megfosszák a hercegségtől, valamint hogy a hercegséget a frank király kezére játsszák: a herceg korábbi állítólagos bűneit kellett előhozni, többek között a 757-es aquitániai hadjáratban elkövetett *harislizt*, vagyis a királyi had önkényes elhagyását.³⁸ A vád jogi háttere ugyan – amint utóbb az elemzés kimutatja majd – pusztán a sereg engedély nélküli elhagyásával nem volt megalapozott, tekintettel arra, hogy a *harisliz* csak a 9. századtól számított halállal büntetendő cselekménynek.³⁹ A bűnösség kimondása után Károlyt „kegyessége” és „rokoni érzései” arra indították, hogy ne engedje a halálos ítéletet végrehajtani; Taszilónak azt kellett kérnie, hogy hátralevő életét kolostorban tölthesse el, ahol bűneit megbánhatja, s így legalább lelke üdvéről gondoskodhatik – a herceg tonzúrázására 788 július 6-án került sor, majd Jumičges-be száműzték.⁴⁰ Hasonlóképpen fiait, Theodót és Theodbertet, valamint feleségét Liutpirgot és leányait, Cotaniát és Hrod-rudot is – egymástól szigorúan elkülönítve, feltehetően más-más – kolostorba zárták,⁴¹ amivel még azt is meggátolták, hogy az Agilolfing dinasztia házasságok révén fennmaradjon.⁴² A Taszilóhoz hű bajor előkelőket Nagy Károly száműzte,⁴³ a megszerzett tartományt nem valamely más hercegre, hanem grófokra bízta,⁴⁴ s ezzel teljessé tette Bajorországban is a grófságok rendszerét.⁴⁵

Az *Annalesek* elbeszélése túlon túl harmonikusnak és lekerekítettnek tűnik ahhoz, hogy teljességgel megfelelhessen a valóságnak: Tasziló védekezése mindenestül hiányzik – hiszen hivatkozhatott volna a 763-as események kapcsán betegségére –, beismerő vallomása is irreálisan bűnbánó benyomást kelt.⁴⁶ Mind Tasziló gyermekeinek kolostorba zárásának, mind Bajorország a Karolingok birodalmába történt annektálásának jogi megalapozottsága igen kétséges, hiszen Tasziló tonzúrázását követően de iure fiának kellett volna az Agilolfingek öröklési jogát biztosító *Lex Baiuvariorum* rendelkezése szerint átvennie a hercegséget.⁴⁷ Ugyanakkor ezen eset némiképp jellemzi a középkori jogérzék működését, mivel nem a

sérthetetlennek vélt jogot változtatták meg, illetve értelmezték a tényállásnak megfelelően, hanem olyan, a törvénynek megfelelő tényállást konstruáltak, ami a kívánt politikai eredményre vezetett – nem vitatták el Tasziló gyermekeinek és feleségének igényét a Bajor Hercegségre, viszont személyi státusukat változtattak meg oly módon, hogy a de iure már nem illette meg őket igényük érvényesítése.⁴⁸ (Természetesen Nagy Károlynak lehetősége nyílt volna Tasziló mellett a család többi tagját is halálra ítéltetni, ám e drasztikus, a kortársakban és a bajor alattvalókban is visszatetszést keltő megoldástól nyilvánvalóan visszariadt, s ezért megelégedett a *Klostertoddal*.)

Tasziló kolostorba zárása azonban meglehetősen vitatható közjogi helyzetet hozott létre Bajorországban, amit a *Traditio Frisingensis* néhány darabja is világosan mutat: előfordult, hogy egy *traditio*t 789 február 20-án Atto és Oadalhart püspökök jelenlétében Tasziló uralkodása szerint datáltak,⁴⁹ egy másikban pedig mint két évvel korábban történt eseményt említik, hogy Károly megszerezte Bajorországot, és Taszilót klerikussá tette.⁵⁰ A bajor kormányzat újrendezése azt a benyomást keltheti, hogy Nagy Károly esetlegesen az Agilolfing dinasztia bizonyos jogait mégis figyelembe vehette, mivel Bajorország *praefectus*ává a sógorát, az Agilolfing származású Gerold gróft tette meg.⁵¹ 788 után számos egyházi birtoknyilvántartást juttattak el az egyes egyházmegyék a frank uralkodóhoz, ekkortájt elkezdett a niederalteichi *Breviarius Urolfi* és a salzburgi *Notitia Arnonis*.⁵² E nyilvántartásokban a bajor hercegektől, más nemesektől és közemberektől kapott adományait sorolták fel, s mivel a bajor hercegek a *traditio*k után is fenntartották rendelkezési jogukat e birtokokon, a püspökök és apátok most azt várták Károlytól, hogy e javadalmakat teljességgel függetlenítse a hercegségtől; a frank uralkodó e kívánságuknak eleget is tett,⁵³ a felsorolt javadalmakat mindenestül az egyháznak adta át megszüntetve az addig fennálló, egyházi-hercegi *condominium*ot, feltehetően a Tasziló elleni fellépése során tapasztalt határozott egyházi támogatás ellenszolgáltatásaként. Azzal ugyanis, hogy megkérdőjelezte a Tasziló által végrehajtott *traditio*k jogszerűségét, jogbizonytalanságot teremtett, amit a neki benyújtott jegyzékek megerősítésével fel is számolt, s egyúttal betekintést nyert a bajor birtokviszonyokba – nem zárható ki, hogy ugyanezen eljárást a bajor előkelők és világi birtokosokkal is lefolytatta, számos hálára kötelezett hívet szerezve magának.⁵⁴

A bajor hatalmi és birtokviszonyok rendezése – és a 792-es regensburgi felkelés⁵⁵ elfojtása – után Károly megkísérelte az Agilolfingek uralmának felszámolását immáron végleges, jogszerű formába önteni: Taszilót kolostorából 794-ben, Frankfurtban egy zsinat elé citálták, ahol a frank egyházi és világi méltóságok, valamint a pápa követei előtt le kellett mondania hercegségéről maga és össze utódai nevében.⁵⁶ Felmerülhet a kérdés, hogy ezen utóbbi esemény nyomát miért nem találhatjuk meg sem az *Annales regni Francorum*ban, sem az *Annales qui dicuntur Einhardi*ban: a 788-ban hozott ítélet – nevezetesen az egész Agilolfing dinasztia trónfosztásának – jogszerűségét vonta volna kétségbe azon tény, hogy Nagy Károly hat esztendővel később még arra szorult rá, hogy Tasziló végképp lemondjon maga és családja összes igényeiről,⁵⁷ s ezzel az Agilolfingek öröklési jogát biztosító törvény vonatkozó passzusa is érvényét veszítette.⁵⁸ Eljárást legitimálandó Károly feltehetően 788 és 794 között beiktatott a *Lex Baiuvariorum*ba egy szakaszt, amely arról rendelkezik, hogy amennyiben a herceg, akit a király a tartomány élére rendelt, oly vakmerő, dacos, meggondolatlan, felfuvalkodott, gőgös és lázadó volna, hogy a király parancsát megvetné, úgy veszítse el a hercegi méltóság adományát, s azon felül a mennyei boldogság reményétől is fosztassék meg, s veszítse el üdvösségét is.⁵⁹ Az üdvösség elvesztésére vonatkozó utalás feltehetően nem

a 787-es pápai *excommunicatio* fenyegetésére,⁶⁰ hanem a már kolostorba zárt Tasziló végső büntetésére utal; ezen értelmezés annál is valószínűbb, mert a 788-as per tükrében plauzibilisnek tűnik az infidelis herceget minősítő negatív, dehonesztáló jelzők (*contumax, elatus, superbus, levitate stimulatus, rebellis*)⁶¹ halmozása.⁶²

Az Agilolfing dinasztia félreállítása kétség kívül nem volt jogilag megalapozott, érdemes azonban megvizsgálni, hogy Tasziló elítélése mennyiben tekinthető jogszerűnek, illetve az ellene felhozott vádak hogyan csoportosíthatók és minősíthetők. Megoszlanak a vélemények abban, hogy az ítélet alapját elsődlegesen a 763-as, *crimen maiestatis*-nak minősülő *harisliz* jelentette-e,⁶³ vagy pedig a *harisliz* az egyéb, a herceg ellen felhozott vádpontokhoz hasonlóan az *infidelitas* kategóriájába tartozik-e, amelyek együtt szolgáltak indokul az ítélethez.⁶⁴ A koraközépkorban a *crimen maiestatis* fogalma az antikvitás örökségének mintegy utolsó összefoglalójánál, Isidorus Hispalensis-nél fordul elő,⁶⁵ majd hosszabb időre kivész a használatból, s csak az *Annales regni Francorum* él e megnevezéssel Nagy Károly császárrá koronázását követően a pápa elleni összeesküvők kapcsán,⁶⁶ ám ezen utóbbi előfordulás összefüggést mutat az antik hagyományt – kiváltképp Itáliában – feléleszteni igyekvő Karoling reneszánszsal.⁶⁷ A szintén a császárrá koronázás után keletkezett *Annales qui dicuntur Einhardi maiestatis reus*-nak nevezi Taszilót,⁶⁸ ám épp e döntő fontosságúnak tekinthető fordulat hiányzik a korábban lejegyzett *Annales regni Francorum* vonatkozó részéből, s nagy valószínűséggel későbbi betoldás eredménye.⁶⁹ A *Capitulare Italicum* 801-es bejegyzése is *crimen maiestatis*-ként határozza meg a *harisliz*-t, vagyis a hadsereg elhagyását az uralkodó engedélye nélkül,⁷⁰ e *capitulare* azonban azt szolgálta, hogy a római és a langobárd jog hiányait pótolja, s így egy sajátos *mixtum compositum*-ot, a római *crimen maiestatis* és a germán *harisliz* elemeit ötvöző, fő- és jószágvesztéssel járó tényállást hozott létre; a 810-es *Capitulaire Aquisgranense*⁷¹ és a 811-es *Capitulaire Bononiense*⁷² tényállásként említi ugyan a *harisliz*-t, ám nem él annak kapcsán a *crimen (laesae) maiestatis* minősítéssel.⁷³ Mindezek alapján elfogadhatjuk, hogy 788-ban Taszilót nem felségárulás miatt ítélték el: a kortárs források nem támasztják alá e feltevést, a germán népjogok nem tartalmazzák a *harisliz* tényállását – a fogalommal is 788-ban találkozhatni először, s ezt követően fordul elő gyakrabban a textusokban –, s a római jogot csak 800 után, s jóformán csak az Alpokon túli területeken alkalmazták; továbbá pedig, ha mint *reus maiestatis*-t ítélték volna halálra, úgy a 794-es lemondási nyilatkozatra nem lett volna szükség.⁷⁴

Miután megállapíthattuk, hogy a *harisliz* önmagában – nem lévén ekkortájt még *crimen maiestatis* – nem lett volna elegendő a halálos ítélethez, érdemes az egyéb, az *infidelitas* kategóriájába tartozó vádpontok súlyát is mérlegelni. (Megjegyzendő, hogy Nagy Károlynak és a vádlóknak lényegesen egyszerűbb dolga lett volna, ha egy, a *harisliz*-t tematizáló és halállal büntető tényállást találhattak volna.⁷⁵) Bajorország lakóira ugyan a *Lex Baiuvariorum* rendelkezési vonatkoztak,⁷⁶ ám ez alól a nemesség kivételt képezett, s a hercegre sem vonatkozott – a már említett, valamikor 788 és 794 között betoldott passzust kivéve⁷⁷ – semmilyen büntetés.⁷⁸ Ugyanakkor a bajor törvények – a frank jogforrásokkal ellentétben – nem tartalmaztak az *infidelitas*-t és az esküszegést szankcionáló paragrafust, ám az ellenségnek az ország területére hívása főbenjáró cselekménynek számított,⁷⁹ s nem zárható ki, hogy e tényállást is alapul vették az immáron a frank királlyal vazallusi viszonyban álló bajor herceg elítélése során.⁸⁰ A források többször hangsúlyozzák Tasziló hűségesküjének megszegését,⁸¹ *infidelis* voltát, e vádat támasztják alá Tasziló frank érdekeket sértő külpolitikája, vagyis tárgyalásai az avarokkal – s maga a *harisliz* is –;⁸² mindezek a hűségeskü megszegésének

minősültek, s a frank jog szerint – aminek mint vazallus Tasziló is alávetetett – fő- és jószágvesztést vonták maguk után.⁸³ A *harisliz* – noha nem támasztható alá, hogy *crimen maiestatis*nak számított volna, hiszen minden erre vonatkozó jogi *testimonium* a 801 utáni időkből származik – szintén az *infidelitas* aktusának fogható fel, tehát a bajor herceget mint *fraudator fidei*t ítélte halálra a birodalmi gyűlés.⁸⁴

Vizsgálódásunk végén változatlanul homályban maradt, hogy Taszilót valóban *fraudator fidei*nek tekinthetjük-e, vagy pedig csak a frank források tendenciózus beállításának tudható be e negatív jellemzés, világosan megmutatkozott azonban, hogy milyen folyamatok vezettek e végeredményhez s e kép kialakulásához. A frank uralkodó nagyhatalmi politikájának nem volt feltétlenül szüksége katonai összeütközésre ahhoz, hogy miután ellenfeleivel és ellenségeivel leszámolt, a hajdani Merowing uralom alatt álló területen önállóságát immáron egyedülként megőrző Bajorországot is beolvassza birodalmába, elegendőnek mutatkozott ravasz diplomáciai eszközökkel elszigetelni a hercegséget, s a maga számára megnyerni a bajorok egy, a majdani perben őt támogató csoportját. A perben nem csupán hajdani véteit, nevezetesen a 763-ban elkövetett *harisliz*t, vagyis a királyi sereg önkényes elhagyását vetették Tasziló szemére, hiszen ez de iure nem lett volna elegendő a halálos ítélet kimondásához, hanem súlyos hűtlenséggel – számos, 757-ben és 781-ben tett hűségesküjének, illetve 787-es vazallusi esküjének megszegésével –, s az *infidelitas* legsúlyosabb megnyilvánulásának számító, az avarokkal kötött szövetséggel is vádolták. A halálos ítélet végrehajtása ugyanakkor nem hozta volna meg Károly számára a kívánt eredményt, hiszen Tasziló kivégzésével nem annektálhatta volna ipso iure Bajorországot; Tasziló – s vele együtt családtagjainak – kolostorba zárása viszont lehetővé tette a frank uralkodónak, hogy szabadon rendelkezék az immáron uratlanná vált hercegséggel. Az Évkönyvek elbeszélései a tényeket, helyesebben a következményeket illetően számos ponton megfelelnek a valóságnak, az oksági viszonyokat azonban nem egyszer meghamisítják, illetve elkendőzik. A jogi helyzet tisztázatlanságát s Károly Bajorország feletti uralmának nem teljes legitimitását mutatja a 794-es Frankfurti Zsinaton Taszilótól kivett nyilatkozat, amelyben maga és utódai Bajorországra vonatkozó minden igényéről lemond – a továbbiakban a források nem tesznek említést Taszilóról, az egyetlen tény, amit róla megtudunk, hogy az egykori bajor herceg egy általunk nem ismert esztendő decemberének 11. napján egyszerű szerzetesként távozott az élők sorából.⁸⁵

JEGYZETEK

- ¹ A korabeli bajor források tekintetében lásd Nótári T.: *Források Salzburg kora középkori történetéből*. Szeged 2005; Nótári T.: *III. Tasziló trónfosztása – adalékok egy koraközépkori koncepció perhez*. Jogtudományi Közlöny 2005/12.
- ² P. Classen: *Bayern und die politischen Mächte im Zeitalter Karls des Großen und Tassilos III.* In: *Ausgewählte Aufsätze*. 1983. 235.; H. Krawinkel: *Untersuchungen zum fränkischen Benefizialrecht*. Forschungen zum deutschen Recht II/2. Weimar 1937. 47. skk.
- ³ H. Löwe: *Die Reichsannalen*. In: *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Vorzeit und Karolinger II.* Weimar 1953. 245. skk.
- ⁴ Löwe 1953. 252.
- ⁵ L. Kolmer: *Zur Kommendation und Absetzung Tassilos III.* Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 43. 1980. 293.
- ⁶ Löwe 1953. 253.

- ⁷ Classen 235; Kolmer 293; E. Rosenstock: *Unser Volksname Deutsch und die Aufhebung des Herzogtums Bayern*. Mitteilungen der schlesischen Gesellschaft für Volkskunde 29. 1928. 1. skk.
- ⁸ Classen 235. sk.
- ⁹ Kolmer 294.
- ¹⁰ *Annales regni Francorum* a. 757 *Et rex Pippinus tenuit placitum suum in Compendio cum Francis; ibique Tassilo venit, dux Baioariorum, in vasatico se commendans per manus, sacramenta iuravit multa et innumerabilia, reliquias sanctorum manus imponens, et fidelitatem promisit regi Pippino et supradictis filiis eius, domno Carolo et Carlomanno, sicut vassus recta mente et firma devotione per iustitiam, sicut vassus dominos suos esse deberet. Sic confirmavit supradictus Tassilo supra corpus Dionisii, Rustici et Eleutherii necnon et sancti Germani et sancti Martini, ut omnibus diebus vitae eius sic conservaret, sicut sacramentis promiserat; sic et eius homines maiores natu, qui erant cum eo, firmaverunt, sicut dictum est, in locis superius nominatis et in aliis multis; Annales qui dicuntur Einhardi a. 757 In Compendio ... ubi tunc populi sui generalem conventum habuit. Illuc et Tassilo dux Baioariorum cum primoribus gentis suae venit et more Francico in manus regis in vassaticum manibus suis semetipsum commendavit fidelitatemque tam ipso regi Pippino quam filiis eius Karlo et Carlomanno iureiurando supra corpus sancti Dionysii promisit et non solum ibi, sed etiam super corpus sancti Martini et sancti Germani simili modo sacramento fidem se praedictis dominis suis diebus vitae suae servaturum est pollicitus. Similiter et omnes primores ac maiores natu Baioarii, qui cum eo in praesentiam regis pervenerant, fidem se regi et filiis eius servaturos in praedictis venerabilis locis promiserunt; Annales Lobienses a. 756 (!) Thassilo quoque dux Baiuvariorum iuravit fidelitatem domno Pippino in Compendio palatio; Chronicon Vedastinum a. 757 Quo anno placitum agens in Compendio villa publica, Tasilonem regno Francorum sacramentis conciliat, spondentem se fidelem esse ipsi regi contra (=cuncta) per tempora.*
- ¹¹ *Annales Petaviani* a. 781 *Sine hoste fuit hoc annus, nisi tantum Vurmacia civitate venerunt Franci ad placitum; et ibi fuit Taxilo, dux de Bavaria, magnaue munera praesentavit domno regi, et per suum comigatum rediit ad patriam; Annales Mosellani a. 781 Et reversus est rex in Francia et colloquium cum Dasilone, et magnum Francorum conventum id est magis campum apud Wormosiam habuit civitatem; Annales regni Francorum a. 781; Annales Mettenses priores a. 781*
- ¹² *Annales regni Francorum* a. 787 *Ibique venientes missi Tassiloni ducis, hii sunt Arnus episcopus et Hunricus abba, et petierunt apostolicum, ut pacem terminaret inter domnum Carolum regem et Tassilonem ducem. Unde et domnus apostolicus multum se interponens, postolando iamdicto domno rege. Ez ipse domnus rex respondit apostolico, hoc se voluisse et per multa tempora quaeisise, et minime invenire potuit; et proferebat statim fieri. Et voluit supradictus domnus rex in praesentia domni apostolici cum ipsis missis pacem firmare; et rennuentibus supradictis missis, quia non ausi fuissent de eorum parte ullam firmitatem facere. Apostolicus vero cum cognovisset de instabilitate vel mendatia eorum, statim supra ducem eorum vel suis consentaneis anathema posuit, si ipse sacramenta, quae promiserat domno Pippino regi et domno Carolo itemque regi, non adimpleret. Et obtestans supradictos missos, ut contestarent Tassilonem, ut non aliter fecisset, nisi in omnibus oboediens fuisset domno regi Carolo et filiis eius ac genti Francorum, ut ne forte sanguinis effusio provenisset vel lesio terrae illius; et si ipse dux obdurato corde verbis supradicti apostolici minime oboedire voluisset, tunc domnus Carolus rex et suus exercitus absoluti fuissent ab omni periculo peccati, et quicquid in ipsa terra factum eveniebat in incendiis aut in homicidiis vel in qualecumque malitia, ut hoc super Tassilonem et eius consentaneis evenisset et domnus rex Carolus ac Franci innoxii ab omni culpa exinde permansissent. Haec verba expleta, missi Tassiloni absoluti sunt. Et tunc in invicem sibi domnus apostolicus atque domnus gloriosus rex Carolus valedicentes, benedictione adsumpta oratione peracta Franciam iamdictus praeceus rex reversus est.*
- ¹³ Classen 245.

- ¹⁴ V. Ehrenberg: *Commendation und Huldigung*. Weimar 1877. 111. sk.
- ¹⁵ Kolmer 299.
- ¹⁶ A beneventumiaak esküjéhez lásd *Annales regni Francorum* a. 786
- ¹⁷ *Capitulare Missorum* a. 792 vel 786 Nr. 25. 1.
- ¹⁸ *Capitulare Missorum* a. 792 vel 786 Nr. 25. 4; Kolmer 300.
- ¹⁹ *Duplex Legationis Edictum* a. 789 ... *quia fidelis sum et ero diebus vitae meae sine fraude et malo ingenio*
- ²⁰ *Capitulare Missorum Generale* a. 802 Nr. 33. 2. skk.
- ²¹ Kolmer 300.
- ²² *Annales Mettenses priores* a. 755 ... *sacramenta iterum renovans obsidesque tribuens promisit se partibus Francorum semper esse fidelem et annale tributum*
- ²³ *Annales regni Francorum* a. 775 Hrodgaudus Langobardus fraudavit fidem suam et omnia sacramenta rumpens et voluit Italiani rebellare.
- ²⁴ *Annales regni Francorum* a. 777 ... *vel fidelitatem supradicti domni Caroli regis et filiorum eius vel Francorum.*
- ²⁵ Kolmer 301.
- ²⁶ Kolmer 301.
- ²⁷ H. Mitteis: *Lehnrecht und Staatsgewalt*. Darmstadt 1958. 48. sk.; 57.
- ²⁸ Kolmer 302.
- ²⁹ *Chronicon Moissiacense* a. 788
- ³⁰ *Annales regni Francorum* a. 788; ehhez lásd Krawinkel 48. sk.
- ³¹ *Annales Mettenses priores* a. 788
- ³² S. Abel-B. Simson: *Jahrbücher des fränkischen Reiches unter Karl dem Großen I-II*. Berlin 1969. I. 620. skk.; Löwe, H.: *Die karolingische Reichsgründung und der Südosten. Studien zum Werden des Deutschtums und seiner Auseinandersetzung mit Rom*. FKG 13. Stuttgart 1937. 63. skk.; Kolmer 311; H. Wolfram: *Das Fürstentum Tassilo III., Herzogs der Bayern*. Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 108. 1968. 173; H. Wolfram: *Die Geburt Mitteleuropas. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung, 378-907*. Wien 1987. 187. skk.
- ³³ *Annales Nazariani* a. 788; J. Jahn: *Ducatus Baiuvariorum. Das bairische Herzogtum der Agilolfinger*. MGM 35. Stuttgart 1991. 541.
- ³⁴ *Annales Mettenses priores* a. 788
- ³⁵ Einhardus, *Vita Karoli magni* 11; *Annales Laureshamenses* a. 788; Szádeczky-Kardoss S.: *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*. Budapest 1998. 274. sk.; W. Pohl: *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567-822 n. Chr.* München 1988. 314. sk.; Wolfram 1968. 173.
- ³⁶ Löwe 1937. 67; Wolfram 1968. 172.
- ³⁷ Jahn 542.
- ³⁸ Kolmer 318. sk.
- ³⁹ Kolmer 325; Jahn 542.
- ⁴⁰ *Annales Laureshamenses* a. 788; *Annales regni Francorum* a. 788 *Tunc dominus rex Carolus congregans synodum ad iamdictam villam Ingilnheim, ibique veniens Tassilo ex iussione domni regis, sicut et ceteri vassi; et coeperunt fideles Baioarii dicere, quod Tassilo fidem suam salvam non haberet, nisi postea fraudulens apparuit, postquam filium suum dedit cum aliis obsidibus et sacramenta, suadente uxore sua Liutbergane. Quod et Tassilo denegare non potuit, sed confessus est postea ad Avaros transmisisse, vassos supradicti domni regis ad se adorasse et in vitam eorum conciliasse; et homines suos, quando iurabat, iubebat, ut aliter in mente retinerent et sub dolo iurarent; et quid magis, confessus est se dixisse, etiamsi decem filios haberet, omnes voluisset perdere, antequam placita sic manerent vel stabile permetteret, sicut iuratum habuit; et etiam dixit, melius se mortuum esse quam ita vivere. Et de haec omnia conprobatus, Franci et Baioarii, Langobardi et Saxones, vel ex omnibus provinciis, qui ad eundem synodum congregati fuerunt, reminiscetes*

priorum malorum eius, et quomodo domnum Pippinum regem in exercitu derelinquens et ibi, quod theodisca lingua harisliz dicitur, visi sunt iudicasse eundem Tassilonem ad mortem. Sed dum omnes una voce adclamarent capitale eum ferire sententiam, iamdictus domnus Carolus piissimus rex motus misericordia ab amore Dei, et quia consanguineus eius erat, contenuit ab ipsis Dei ac suis fidelibus, ut non moriretur. Et interrogatus a iamfato clementissimo domno rege praedictus Tassilo, quid agere voluisset; ille vero postularit, ut licentiam haberet sibi tonsorandi et in monasterio introeundi et pro tantis peccatis paenitentiam agendi et ut suam salvaret animam.

⁴¹ Abel-Simson I. 627. sk.; Jahn 543.

⁴² Kolmer 314.

⁴³ *Annales regni Francorum a. 788* Similiter et filius eius Theodo deiudicatus est et tonsoratus et in monasterio missus, et pauci Baiuarii, qui in adversitate domni regis Caroli perdurare voluerant, missi sunt in exilio.

⁴⁴ Einhardus, *Vita Karoli magni* 11.

⁴⁵ Jahn 543.

⁴⁶ Kolmer 313.

⁴⁷ *Lex Baiuvariorum* 3, 1. Dux vero praeest in populo, ille semper de genere Agilolfingarum fuit et debet esse, quia sic regni antecessores nostri concesserunt eis; qui de genere illorum fideles regi erant et prudens ipsum constituebant ducem ad regendum populum illum.

⁴⁸ H. C. Faussner: *Die Verfügungsgewalt des deutschen Königs über weltliches Reichsgut im Hochmittelalter*. Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 29. 1973. 345. skk. (Idézi Kolmer 314.)

⁴⁹ *Traditio Frisingensis* Nr. 125.

⁵⁰ *Traditio Frisingensis* Nr. 127 a; Jahn 546.

⁵¹ Einhardus, *Vita Karoli magni* 13; M. Mitterauer: *Karolingische Markgrafen im Südosten. Fränkische Reichsaristokratie und bayerischer Stammesadel im österreichischen Raum*. AÖG 123. Wien 1963. 8. skk.

⁵² F. Lošek: *Notitia Arnonis und Breves Notitiae. Die Salzburger Güterverzeichnisse um 800*. Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 130. 1990.

⁵³ *Annales Iuvavenses maximi a. 793*; Wolfram 1987. 190.

⁵⁴ Jahn 548. sk.

⁵⁵ *Annales qui dicuntur Einhardi a. 792*; *Annales Mosellani a. 792*

⁵⁶ *Concilium Francofurtense a. 794*; Abel-Simson II. 63. skk.; Kolmer 326. sk.; Wolfram 1987. 192; Jahn 550.

⁵⁷ Kolmer 316.

⁵⁸ *Lex Baiuvariorum* 3, 1.

⁵⁹ *Lex Baiuvariorum* 2, 8 a Si quis autem dux de provincia illa quem rex ordinaverit tam audax aut contumax aut levitate stimulatus seu protervus et elatus vel superbus atque rebellus fuerit, qui decretum regis contempserit, donatum dignitatis ipsius ducati careat, etiam insuper spe supermae contemplationis sciat se esse condemnatum et vim salutis amittat.

⁶⁰ Rosenstock 26. skk.

⁶¹ *Lex Baiuvariorum* 2, 8 a

⁶² Kolmer 317.

⁶³ Rosenstock 39.

⁶⁴ F. Dahn: *Die Könige der Germanen IX. 2. Die Baiern*. Hildesheim 1977. 55.

⁶⁵ Isid. orig. 5, 26, 25. Maiestatis reatus tenentur hi, qui regiam maiestatem laeserunt vel violaverunt, vel qui rem publicam prodiderunt vel cum hostibus consenserunt.

⁶⁶ *Annales regni Francorum a. 801* Post paucos ... dies iussit eos, qui pontificem anno superiore deposuerunt, exhiberi; et habita de eis questione secundum legem Romanam ut maiestatis rei capitis dampnati sunt.

⁶⁷ Rosenstock 38. sk.

- ⁶⁸ *Annales qui dicuntur Einhardi a. 788 Tassilo ut maiestatis reus capitali sententia damnatus est.*
⁶⁹ Rosenstock 39.
⁷⁰ *Capitulare Italicum a. 801 Nr. 98. 3. De desertoribus. Si quis adeo contumax aut superbus extiterit, ut si misso exercitu absque iussione vel licentia regis domum revertatur, et quod nos teudisca lingua dicimus herisliz, ipse ut reus maiestatis vitae periculum incurrat et res eius in fisco nostro socientur.*
⁷¹ *Capitulare Missorum Aquisgranense I. a. 810 Nr. 64. 13.*
⁷² *Capitulare Bononiense a. 811 Nr. 74. 4.*
⁷³ Kolmer 320.
⁷⁴ Kolmer 321.
⁷⁵ Rosenstock 33.
⁷⁶ *Vö. Capitulare Aquitanicum a. 768 Nr. 18. 10. Ut homines eorum legis habeant, tam Romani quam et Salici, et si de alia provincia advenierit, secundum legem ipsius patriae vivat.*
⁷⁷ *Lex Baiuvariorum 2, 8 a*
⁷⁸ Kolmer 322.
⁷⁹ D. 48, 4, 3. *Qui hostem concitaverit quive civem hosti tradiderit, capite puniri.*
⁸⁰ Kolmer 323.
⁸¹ *Annales regni Francorum a. 788 Tassilo fidem suam salvam non haberet ... postea fraudulens apparuit; Synodus Francofurtensis a. 794 Nr. 28. 3. fraudator fidei*
⁸² *Annales regni Francorum a. 788; Einhardus, Vita Karoli magni 11; Annales Laureshamenses a. 788; Szádeczky-Kardoss 274. sk.; Pohl 314. sk.; Wolfram 1968. 173.*
⁸³ H. R. Hagemann: *Vom Verbrechenskatalog des altdeutschen Strafrechts. Zeitschrift des Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung 91. 1974. 44.*
⁸⁴ Kolmer 325.
⁸⁵ *Necrologium Tegernseense 156; Necrologium Weltenburgense 382; Jahn 550.*

H A J D A N I V Á R M E G Y É I N K

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye az államalapítástól a XX. század elejéig

A vármegye hazánk Duna és Tisza közti részében, a két folyam közt hosszan északról dél felé terül el. Határai észak felől Hont és Nógrád, nyugat felől Esztergom, Komárom, Fejér és Tolna, délen Bács-Bodrog, keleten pedig Heves, Jász-Nagykun-Szolnok és Csongrád vármegyék; nyugaton a Duna, keleten a Zagyva és a Tisza természetes határát képezik, a nélkül, hogy a keleti határ mindenütt szorosan követné e folyók medrét.

Területe 12 605,25 km². Felszínének legnagyobb része lapályos, nevezetesen a Duna-Tisza köze. Ez a földhát száraz, homokos és egész kiterjedésében nem öntözi említésre méltó patak. Helyenként apró homokbuckák vannak rajta, másutt homokpadok és dombok. A homokbuckák és padok közt kisebb-

AZ EGYKORI PEST-PILIS-SOLT-KISKUN VÁRMEGYE CÍMERE AZ 1910-ES HELYSÉGNÉVTÁRBAN